

Оксана Гальчук,

Київський університет імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

ORCID iD 0000-0002-3676-7356

e-mail: o.halchuk@kubg.edu.ua

ПРОВІДНІ МОТИВИ Й ОБРАЗИ

ПОЕТИЧНОЇ КНИГИ ПАВЛА ВИШЕБАБИ «ТІЛЬКИ НЕ ПИШИ МЕНІ ПРО ВІЙНУ»

У статті поставлено за мету проаналізувати провідні мотиви й художні особливості поетичної мови дебютної книги Павла Вишебаби «Тільки не пиши мені про війну» (2022). Актуальність такого дослідження зумовлена необхідністю осмислення комбатантської літератури як складника сучасного українського воєнліту; потребою визначення специфіки кореляції художньої картини світу книги і питання ідентичності. Предметом аналізу є особливості поетичної репрезентації Вишебабою теми «людина і війна». Задля цього застосовані герменевтичний, інтертекстуальний, біографічний і архетипний наукові методи. Спостережено, що авторська інтерпретація теми «людина і війна» розкривається в комплексі мотивів суспільної, філософської та інтимної лірики. Лейтмотивом поетичної книги Вишебаби визначено питання особистісної, генераційної і національної ідентичності. Окреслено обриси художньої картини світу, оприявленої в топосі війни, який структурують «фронт, укриття, чужина». У перебігу дослідження запропонована типологія творів книги на лірику вибору, створену до повномасштабної війни, і лірику чину, написану після її розгортання. Основна проблематика першої пов'язана з питанням національної і творчої самототожності. Здійснений ліричним героєм вибір визначає його долю в часопросторі війни, питомому для лірики чину. Він оприявлюється в історично-конкретних, літературно-культурних і автобіографічних координатах. Моделюючи образ війни, автор не вдається до деталізованих батальних сцен і мілітарної лексики. Натомість віддає перевагу роздумам про сенс буття, активує мотив пам'яті, занурюється в психологічний портрет героя. Визначено, що, як і в ліриці вибору, особливість розкриття теми «людина і війна» в ліриці чину зумовлена досвідом комбатанта і традицією художнього діалогізму. Для ідіостилю автора характерними є біблійні ремінісценції і алюзії, покликання на Данте, Дж. Донна, Вольтера та ін.; міжтекстові зв'язки на рівні назв («Місто з химерами», «Божественна комедія» та ін.), поетичні стилізації (молитва, щедрівка, лічилка, коліскова, хоку). Власне, питання джерел інтертекстуальності та особливості їх авторської інтерпретації є перспективою подальшого вивчення лірики Вишебаби.

Ключові слова: Павло Вишебаба, воєнна література, комбатантська лірика, топос війни, ідентичність покоління, інтертекстуальність.

«Людина і війна» як одна з найдавніших і найбільш фундаментальних тем у світовій літературі й частина нашого культурного простору з початку російсько-української війни отримує дедалі більше авторських варіантів репрезентації. Відповідно продовжує зростати огром різножанрових творів художнього і нехудожнього дискурсів, які складають сучасну воєнну літературу, чи український воєнліт XXI століття. Особливе місце серед явищ воєнліту належить поетичним книгам. Тільки за час повномасштабної війни були опубліковані поетичні антології «In principio erat Verbum (На початку було Слово)» (укладач В. Тимчук), «Весна озброєна. Антологія воєнної лірики» (укладач

М. Сидоржевський), «Поезія без укриття» (укладачка Н. Гармазій), «Війна 2022. Щоденники, есеї, поезія» та ін. Серед зразків поетичного багатоголосся привертає увагу дебютна лірична книга Павла Вишебаби «Тільки не пиши мені про війну». Її критичне осмислення уможливує висновок про характерну тенденцію поезії українського воєнліту — поєднання власне мілітарної теми з філософськими роздумами про людину, природу, Бога.

Дослідниця М. Рябченко слушно зауважує, що термінологічні координати українського воєнліту ще не усталені. Проте виокремлює літературу ветеранську і комбатантську, зараховуючи до останньої книги авторів, які воюють

або залишаються в активному резерві. Зразкам комбатантської прози, на думку науковиці, властиві «автобіографічність, фактологічна достовірність, вони можуть містити елементи документального чи мемуарного письма, <...> обов'язково висвітлюють особистий військовий досвід» (Рябченко, 2019, с. 63). Якщо автобіографічний нарратив комбатантської прози зазвичай втілений як об'єктно-суб'єктні спогади, то, відповідно до природи лірики, увага поета-комбатантна насамперед концентрується на постаті ліричного (авто)героя поряд із художніми узагальненнями. Змістове наповнення поетичної книги Вишебаби вповні виявляє цю тенденцію.

Автор «Тільки не пиши мені про війну» — військовик ЗСУ з початку повномасштабної війни. І хоча частина віршів книги написана до 24 лютого 2022 року, для уродженця Донеччини Вишебаби хронологія війни розпочалась раніше. Тож його лірику можна зараховувати до комбатантської і за домінуючою темою, і, так би мовити, біографічно. Останній чинник не тільки визначає специфіку авторської інтерпретації теми «людина і війна», а й важливий для цілісного сприйняття книги.

Актуальність дослідження поезії Вишебаби зумовлена необхідністю осмислення комбатантської літератури як складника сучасного українського воєнліту; потребою визначити специфіку кореляції художньої картини світу книги і питань ідентичності. **Предметом аналізу** є особливості авторської репрезентації теми «людина і війна» у провідних мотивах і образах книги «Тільки не пиши мені про війну».

У статті поставлено за **мету** визначити мотивний комплекс й особливості художньої мови книги «Тільки не пиши мені про війну». Для досягнення мети запропоновано типологію поезії Вишебаби; окреслено домінуючі мотиви суспільної, філософської й інтимної лірики книги; зацентровано на синтезі реалістичного і книжного в образі війни. **Методами дослідження** є герменевтичний, інтертекстуальний, архетипний, біографічний.

Разом із появою нових книг воєнліту зростає і їхня критична рецепція. Щодо поезії, то вартісною є розвідка Т. Пастуха «Поезія в час війни» (Пастух, 2022), де науковець проаналізував широку панораму поетичних рефлексій часів війни і про війну. Пропонована студія, присвячена книзі Вишебаби, вписується в контекст таких досліджень.

Сприйняттю творів «Тільки не пиши мені про війну» як цілісної авторської картини світу сприяє певна типологія. Вірші книги не об'єднані в цикли і не виструнчені за хронологічним принципом. Перед нами сповідальна поезія —

громадянська, філософська, інтимна, де незалежно від видів лірики імпліцитно чи експліцитно проступає образ російсько-української війни. Це стосується не тільки віршів, написаних після 24 лютого 2022 року, більшість із яких «паспортизовані», тож читач бачить календар і карту війни й емоційну амплітуду ліричного героя. А також тих, що написані до початку повномасштабного вторгнення. Застосовувати визначення «довоєнна лірика» щодо творчості Вишебаби, який народився в Краматорську і переїхав до Києва незадовго до Революції Гідності, видається не зовсім правильним. Адже в ліриці до початку великої війни основна проблема, яку порушує поет, — це проблема *вибору* в широкому контексті: діяльності, мови творчості, віри. І саме цим вибором будуть інспіровані вчинки ліричного героя після 24 лютого. Тобто це лірика дії, лірика *чину*. Автор продовжує розмову зі своїм читачем про людину, Бога, поезію, природу, але вже з позиції поета-воїна. Таким чином, маємо книгу, твори якої незалежно від часу написання є відвертою розмовою про людину під час війни.

Хронотоп війни у книзі позначений у просторових і часових координатах. Просторові — від масштабного «чорна тінь повстала від Маріка до Говерли» («Моє покоління») до локальних — «Донецький кряж» («Фантомні болі»), «Маріуполь» («Маріуполь») чи рідний авторові Краматорськ і Торецьк (Тор) («Східний кут»). Про яку б точку на карті України не вів мову поет, це обов'язково пов'язано з проблемою покоління. Невипадково поезія «*Моє покоління*» відкриває книгу Вишебаби. А отже, за традицією є програмовою. У вірші немає слова «війна» — його замінює образ «чорної тіні». А вербалізується у вчинках сучасників, які пишуть «*сльозами й вогнем сторінку*» історії, ідуть в атаку, лютують, б'ються, як востаннє. Так поетове розуміння покоління як людської єдності зі спільним життєвим й історичним досвідом збігається з визначенням генерації в монографії «Постколониалізм. Генерація. Культура», ознаками якої з-поміж інших є «...подібність історичного досвіду або спільними умовами життя, яких ця група зазнала в період психічного дозрівання та які формували її життя» (Постколониалізм. Генерація. Культура, 2014, с. 133). У вірші «Моє покоління» Вишебаба пропонує додаткові генераційні маркери: *військова форма, танець, мова*. При цьому військову форму носить навіть Всевишній: «*якщо Бог і є, він носить форму мого покоління*» (Вишебаба, 2022, с. 13). Відтак Бог із категорії «вічне» теж переходить у категорію «поколінневе». З-поміж характерологічних рис покоління і трагічний

оптимізм: «сміємося в обличчя смерті», плачемо «щоб ніхто не бачив», «пристрасно ми кохаємо» і навіть «у полоні ворожому чути спів» (Вишебаба, 2022, с. 13). У цей типологічний ряд вписується візуалізований топос танцю: «Дивіться на наші танці з руйновищ, постів, окопів, / над головами уламки, з-під ніг вилітає попіл, / контемпорарі в підвалах для тих, хто лихої вдачі» (Вишебаба, 2022, с. 13). Генераційним маркером стає і мова, яку це покоління захищає: «Якщо, як і ми, уголос, ти весело й непохитно / читаєш це українською, значить ми бились гідно» (Вишебаба, 2022, с. 13). Усвідомлюючи, що «Історія в книгах довга, наживо — минає стрімко», Вишебаба «вписує» покоління в позачасовий контекст завдяки інтертекстуальному покликанню. Такою є метафора на перетині біблійного і реального з ключовим образом солі: «Якщо би всю сіль з копалин жбурнути в страждання світу, / то більшість у наших ранах розквітла би горицвітом». Із біблійного — це і «соляний стовп» із концептом «жах від побачених страждань», і «сіль землі», тобто «основне, надважливе». Із реалонімів — соляні родовища, що, як і вугільні шахти, асоціюються з Донеччиною. Тоді «сіль, що проростає горицвітом», — це, імовірно, метафора драматичного досвіду як підґрунтя для самоусвідомлення покоління поета.

Про місію свого покоління Вишебаба веде мову у вірші «Фантомні болі», де також зацентровано на просторових координатах війни. Лейтмотив твору — насильно розділена Україна. Автобіографізм увиразнюється поетикою тілесності, де Донбас — це «знерухомлена кінцівка», що спричиняє фантомні болі. Метафора зшивання країни «голками крупнокаліберними» окреслює топос війни як час для визначення ідентичності національної, коли «Український світанок зійде над Донецьким краєм» (Вишебаба, 2022, с. 21), та ідентичності індивідуальної того, хто пришвидшує цей світанок зі зброєю в руках: «Тільки думка майне, як заправиш в ріжок набой, / що ти жив, як простий чоловік, а помреши, як воїн» (Вишебаба, 2022, с. 21). У такий спосіб на хронотоп війни накладається хронотоп ініціації ліричного героя.

Зауважимо, що виток метафори лікування розірваної країни можна віднайти і в ліриці періоду вибору («Місто з химерами», «Двірник», «План Б»), що засвідчує ідейну цілісність поетичної книги Вишебаби. Так, у «Місті з химерами» автор наголошує, що суспільство потребує лікування. Титул цього вірша відсилає до роману Олеся Ільченка «Місто з химерами», події однієї із сюжетних ліній якого відбува-

ються в Києві початку ХХ століття. «Химерність» міста в Ільченка виявляється в його архітектурі (насамперед крізь призму життєвої історії зодчого будинку з химерами В. Горощенка) та у специфіці культурної атмосфери доби межі століть. Натомість ліричний герой Вишебаби дивиться на Київ 2020 року. І бачить радше місто-фантом, місто торгашів, місто із втраченою ідентичністю: «Проведу тебе містом історії і легенд, / що складають ріелтори задля збуття оренд. / Зі щитів та зі списів зробили рекламний стенд. / Щодо голосу міста — лишився один акцент» (Вишебаба, 2022, с. 57). Чомусь на думку спадає поняття «понтійзму» О. Михеда. У Вишебаби образ химерності Києва — 2020 оприявлюється в різних смислових варіаціях слів-омонімів «кома». Автор розширює в такий спосіб горизонт інтерпретації столиці як міста в комі. Про кому як патологічний стан розладу життєво важливих функцій імпліцитно йдеться в характеристиці «місто, що втрачає міць», а в образі «в його горлі зібрався ком» — про втрату національної свідомості як міста без мови. Подвійні коми (лапкú) як знак для виділення «чужого» чи передання іронічного або презирливого стають засобом узагальнення: «місто взяте в лапки», де «якщо хочеш прижитися тут, то тренуй уклін. / Буфонада й блюзнірство — єдині з нових умінь». Останній рядок вірша «Якщо знову повернешся, будеш провідником, / перевір, чи ми вийшли нарешті із наших ком» (Вишебаба, 2022, с. 57) сприймаємо «передмовою» до авторового тлумачення топосу війни як радикального способу «виходу з коми» для суспільства.

Із семантикою лікування перетинається і метафора очищення у ще одному вірші періоду вибору «Двірник». І хоча в юності поет дійсно мав досвід такої роботи, образ маріупольського двірника (він і «новий Сізіф») сьогодні сприймається більше, ніж автобіографічним. Можливо, це той випадок, коли автор пропонує образ-маску, прозріваючи майбутнє своє і свого покоління: «Ми готуємо форму, щоб інші вкладали зміст» (Вишебаба, 2022, с. 64). Символічний підтекст і асоціація з «працею» воїнів (пор. «зачистка») посилюється завдяки метафорі розчищення простору і мотивові по смертної винагороди: «Якщо нас після смерті чекає не тільки чернь, / двірників до Ісуса, напевне, ведуть без черг, / зігріватись в каптьорці у Господа за плечима» (Вишебаба, 2022, с. 64). Ці поезії можна розглядати в контексті проблематики переживання постколоніального досвіду як травми, «залікувати» яку судилось сучасникам. Звідси у ліриці вибору заклик визначитись. Так, у вірші «План Б» у контексті проблематики

екзистенційного вибору виразним є осуд філософії філістерства. Запасний план Б («В час гуманітарних потрясінь, / збентеження суспільства чи природи / найкраще — запаси свічки та сіль / і мати клопоть власного городу» (Вишебаба, 2022, с. 92)) як альтернатива активній громадянській і життєвій позиції для автора неприйнятний. Як і гасла на кшталт Вольтерових «Треба обробляти свій сад!», що у фіналі твору перетворюються на іронічні рекомендації: «Настоянку розпити без нагод... / Коли епоха змін перед очима, / найліпше обробляти свій город / і сад, в якому не соромно спочити» (Вишебаба, 2022, с. 93).

Особливістю поетичної мови Вишебаби є декорування провідних мотивів інтертекстуальними покликаннями. І якщо в «Плані Б» маємо гіпертекстуальність (за Ж. Женеттом) як пародіювання відомого просвітницького гасла з Вольтероного «Кандіда», то в ліриці чину переважають біблійні алюзії і ремінісценції та міжтекстові зв'язки з «Божественною Комедією» Данте. В одному з таких найпотужніших, на наш погляд, творів поетичної книги, як «**Маріуполь**», де топос війни отримує ще одне ім'я і характеристику, інтертекст відіграє важливу роль масштабування трагедії. Мотиви Страшного суду і Дантового пекла («страшніше за сурми Страшного суду, за дев'ять кіл пекла, узятих вкупі») (Вишебаба, 2022, с. 40–41) увиразнюють думку про Маріуполь як місто-мученик: «ми бачили те, що є гіршим за смерть, / і взяли з собою — в пісок та глину, / у землю, що звали ми Україною». Поет розгортає три лики міста, що змінюють одне одного: перший — це місто живих («У місті було нас сто тисяч душ» — підкреслення наше), із різними характеристиками, поведінкою і долею. Другий — місто, яке гине. Тут поет робить акцент на тілестності («У місті було нас сто тисяч тіл»), зображуючи місто єдиним людським організмом, кожна частка якого кричить про пекельні страждання. Лик третій — це вже місто мертвих: «У місті було нас сто тисяч людей». Не душ і не тіл, а по-статистичному узагальнено — «людю». Так апокаліптичний топос війни у цій поезії перегукується з образом війни як крахом гуманістичних ідей у «Фузі смерті» П. Целана.

Поряд із просторовими координатами у книзі Вишебаби зафіксовано часовий відлік початку великої війни. Так, у вірші «**Зірка**» поет наголошує не тільки на проблемі самовизначення покоління, а й усього народу. Часова точка «за київським часом о п'ятій / у чорному небі — вогонь» стає відліком народження українців як нації. Біблійна атрибутика (зірка, волхви, ясла, Іродове військо) і рефрен у кожній строфі «На-

род ся рождає, славимо його» підпорядковані ідеї уславлення народу, який, як Христос, здійснюючи дива і страждаючи, воскресає: «Здійснять ще дива його руки / у ранах, що спробуй загой. / Із кров'ю, сльозами, у муках / Народ ся рождає! Славимо його» (Вишебаба, 2022, с. 27). І ще про час. Як уже зазначалось, під багатьма віршами книги вказується дата і місце написання, що можна сприймати одним зі способів часопросторової конкретизації образу війни. «Зірка» як авторська модерна версія щедрівки підписана «30 лютого 2022 року, м. Тальне». І навіть якщо тут типографський чи авторів недогляд, у цьому є особливий сенс. Фіксація цієї квазідати засвідчує зміну в нашій свідомості календарного поняття, де лютий 2022 триває, доки триває війна. Таким чином, маємо символічне чи навіть міфологічне міжчасся.

Важливим у книзі є момент окреслення образу війни крізь призму непростих взаємин ліричного героя з Богом. Зазначивши в «**Моєму поколінні**», що Бог носить військову форму, у «**Молитві**» ця образність поглиблюється: ліричний герой звертається до Бога як до командира на передовій, адже лише він може здійснити найбажаніше — підписати «нетривалу відпустку» і кинути «у глибокий тил», аби «побачити друзів, кохану та дітвору». Особливість авторського варіанту молитви визначає самоіронія в зізнанні Богові, що «твоїх іспитів більшість я заповорю», і масштабування часу. Так, просячи спокою і для себе, і для інших («надішли трохи спокою кожному із створінь»), ліричний герой називає свій час «епохою з шаблями наголо», яка «зніматиме пробу із наших вір: вкоротила рідню, і країну, і скарб, і зір» (Вишебаба, 2022, с. 18). І навіть архаїчна, на перший погляд, образність епохи «з шаблями наголо» і сучасників, пущених «в галоп», цілком мотивована думкою про наступність традиції боротьби за волю від козаччини і дотепер.

Прохання до Бога дарувати короткий перепочинок повторюється і в поезії «**Вирок ночі**» у зверненні до коханої: «У молитвах своїх не проси зупинити війни, не проси нездійсненого нам, а самий лиш мізер» (Вишебаба, 2022, с. 23). Можливо, не Всевишньому, а саме людям, воїнам, поет залишає виконання «нездійсненого». Мотив сумніву у всемогутності Бога цікаво розгортається у вірші «**Замість сповіді**» у мотив особливої віри: ліричний герой зізнається, що «віру втратив і не буду прикидатись». Натомість говорить про те, що саме його тримає і надихає на життя. А це краса природи («та побачиш ти лелек на димарях, / випадковий відблиск неба у калюжі, / як рікою йде туман, як паротяг, / і подумаєш, що можна

ще пожити») і сподівання, що «ми ще зможемо кохати» (Вишебаба, 2022, с. 38). Припускаємо, що ліричний герой протиставляє віру як практику оцерковлення і віру, що не потребує посередника, і тут маємо рефлексію настроїв автора в пошуках своєї віри. Відомо, що Вишебаба займався йогою, медитацією, побував на зустрічі з Далай-ламою. А за веганство і тактовність отримав позивний (гра долі!) «Капелан». Та яким би не був вибір самого автора, «символами віри» його ліричного героя є любов — до людей і природи.

Тема природи особлива у творчості Вишебаби і корелює з його довоєнним досвідом співзасновника екологічної та зооохисної громадської організації «Єдина Планета». У ліриці періоду вибору для філософських віршів, загорнених у рідні чи екзотичні пейзажі («Альпи», «Перед потопом»), спільним є мотив тривоги за долю планети. Наприклад, у вірші «**Перед потопом**», апелюючи до біблійного інтертексту, поет підсумовує, що світ батьків «сходить за вікнами у віки. / Останні щасливі, сумні дні» (Вишебаба, 2022, с. 85). Кульмінаційного звучання ці мотиви набувають у «**Хокку**», написаному в червні 2022 року. Війна безжально ввірвалась і у світ людей, і світ природи, ставши страшною частиною «божественного» пейзажу. Тож приходиться гірке усвідомлення цієї нової картини світу: «Та замішано все в одній миті, / і так ясно крізь діри в стіні: / ось життя — з головою у літі, / ось людина — по лікті в війні» (Вишебаба, 2022, с. 87).

Цікавим аспектом поезії Вишебаби є профетичні мотиви і не тільки як рефлексій щодо майбутнього країни і світу, а й щодо власної долі. У ліриці вибору чимало автобіографічних поезій, де основний мотив — усвідомлення свого творчого шляху, пошуку відповідей на питання «Хто я?». Так, у «**Пробудженні**» провідним є мотив народження творчого «я», а в поезії «**Струм**» — української мови як чинника національної ідентичності. Водночас у «**Струмі**» традиційний для поетологічної поезії мотив взаємозв'язку змісту і форми звучить рекомендацією «*поетам невипадковим / писати її з натури, / щоб більше сказати мови, / щоб менше літератури*» (Вишебаба, 2022, с. 75). Роль українського художнього слова у формуванні його людської і творчої особистості ліричний герой декларує у вірші «**Айти**». У змодельованому альтернативному життєвому сценарію він — айтишник, який має родину, забезпечений і живе за кордоном. Але в реальному житті його вибір інший. Пояснення цього він знаходить у ціннісних орієнтирах, обраних ще у юності. «Ти знаєш, що ти людина?» — ці слова кілька разів

зринають у тексті вірша, цікаво оприявлюючи ідею поєднання материнського і батьківського у формуванні особистості. Тут «батьківське» — поезія В. Симоненка і «материнське» — образ матері, яка читала йому ці рядки. Ліричний герой ніби веде діалог і з Симоненком, і з матір'ю, відповідаючи: «Я знаю, що я людина, / і мука моя єдина...» — і в такий спосіб утворює свій вибір (Вишебаба, 2022, с. 77). Передчуття важких випробувань, які чекають попереду, звучить у вірші 2018 року «**Думки вголос**», де перед читачем постає відвертий портрет автогероя, який усвідомлює важливість пережитого («Хай досвід мій послужить для поезій...») і принципи, якими керуватиметься і в творчості, і в житті загалом: «Що б не було, тримаю рівно спину...» (Вишебаба, 2022, с. 99). Із-поміж поезій з автобіографічними мотивами виокремлюємо вірш з експліцитною інтертекстуальністю «**Божественна комедія**». Не тільки назва, а й особлива строфа (терцина), мотив блукання і зустрічі з рятівником, який веде «із нетрів на свободу», числова символіка («три дні я обпирався з сил останніх / на його руку...») і майже цитата «Земне життя сягнуло за екватор» цілком очікувано інспірують тему пошуку життєвих орієнтирів. Дантівський інтертекст органічно поєднується з українським пейзажем і реаліями, і найголовніше — із самопочуттям героя, який у фіналі цієї подорожі має зрозуміти, що «Земне життя, малий, то вічна школа. / Ласкаво просимо в наступне коло» (Вишебаба, 2022, с. 55). Образ кола Пекла як життєвого випробування в цій поезії періоду вибору стає пізніше образом пекельного кола війни у ліриці чину. Цікавою у цьому сенсі видається поезія «**Плюс**». Інтимна на перший погляд, вона оприявлює авторське бачення світу, що втратив цілісність, «розломившись» на три простори — «фронт, укриття, чужина» (Вишебаба, 2022, с. 17). У цих просторах і триває буття ліричного героя між життям, смертю і безсмертям.

Особливими рисами «лірики фронту» є розкриття теми воєнних буднів у поєднанні з філософськими роздумами про сенс буття («Побратим», «Річка», «Мовчання»); подальшою розробкою мотиву генераційної ідентичності («Ерл Грей»); новими аспектами у висвітленні теми призначення поета і поезії («Тут був я», «Квіти»). При цьому автор не вдається до ідеалізації чи плакатної героїзації персонажів, і аж ніяк до романтизації війни, практично уникає мілітарної лексики, батальних сцен чи натуралістичних епізодів. Натомість є інтимізація суб'єктивних переживань («Мамі», «Мовчання»), використання автобіографічного елемента не так на рівні факту, як інтонації; звертання

до різних джерел інтертексту. Так, у вірші «**Побратим**» є продовження теми покоління, яке гартується у війні. Оксиморонне «Незнайомий, рідніший за рідних мені з тих пір, / як ми впали на землю, що рвалася, мов папір» (Вишебаба, 2022, с. 45) визначає ступінь нової людської спільноти, яка зароджується в час найбільших фізичних і моральних випробувань і не закінчується, коли один із них опиняється за межею. Про смерть побратима ліричний герой говорить алюзією на розп'ятого Христа («голе тіло твоє височіє над пагорбом на хресті» (Вишебаба, 2022, с. 45) і звертається до нього, як зробив би це Данте до Вергілія, з проханням: «Проведи до живих, проведи через ліс густий / І пусти мене, брате, прошу тебе, відпусти» (Вишебаба, 2022, с. 45). У такий спосіб актуалізується мотив Дантової «Комедії» — необхідність провідника в жахні періоди життя, схожі на темний ліс, щоб дістатись до емпірею. Алюзією на Лету, якою Харон переправляв душі в потойбіччя, є образ річки в однойменному вірші. В очах вояків, які повертаються із завдання, де «п'ятьма і вода», ліричний герой бачить «вмочений у п'ятьму погляд»: «Але я знаю. Що то за п'ятьма... / Вона торкнулась їх, а з ними — мене. / П'ятьма, що здатна поглинути світло. / Ріка, від якої не можна відвести очей» (Вишебаба, 2022, с. 105). У вірші «**Тут був я**» ліричний герой осмислює себе в координатах «минуле — теперішнє», тобто «мирне життя — війна». Ключовим словом поезії є «пам'ять» («Я пам'ятаю: тут були птахи...», «Я пам'ятаю, чувся шурхіт хвиль...», «Не знаю, чи згадаю я тебе...»), переоцінка того, що було звичним і здавалось неважливим у минулому, і чітке прописування себе в контекст війни: «Хоч видряпай із відчаю на стінах, / що точно пам'ятаєш: / "Тут був я, такий-то рік, воююча країна"» (Вишебаба, 2022, с. 27). Традиційний мотив безсмертя митця і його творів трансформується в мотив увіковічення людини-воїна і воюючої країни. Тема покоління, яке формується у війні, і особистісний — усвідомлення себе поетом, покликаним відтворити пережите і побачене, отримують подальший розвиток у вірші «**Квіти**»: «Непевне, ми ще не дорослі, / напевно, створені не для війни, / але вона нас творить на свій розсуд / чи перетравлює, кидаючи в терни». Саме у цьому творі маємо афористично визначену суть війни: «Війна — найбільш невмілий архітектор, / що має здатність тільки до руїн» (Вишебаба, 2022, с. 37). Рядки Ліни Костенко в епіграфі «Це, може, навіть і не вірші, / а квіти, кинуті тобі», з яким діалогізує автор, підштовхують ліричного героя до висновку про роль поезії під час війни:

«І це не вірші, хлопці, це не вірші, / а квіти, що вам в кітелі кладу» (Вишебаба, 2022, с. 37).

У вірші «**Мовчання**» протиставляється «промовлене — тому, про що мовчать». В окопі розмовляють про дріб'язкові речі, мовчать про особливе. Про втрати у широкому сенсі: «Те, про що говорити не стане сили, / у п'ятьмі проступає волоссям сивим / і виводить мовчання німим курсивом» (Вишебаба, 2022, с. 107). Натомість у вірші «**Мамі (до дня народження)**», де зібрані поради і повчання всіх матерів для всіх незалежно від віку синів, на кожне із яких ліричний герой із готовністю відповідає: «у мене все добре, харчуюся досхоchu / нарешилі потрапив у гарну компанію...» або «Далеко від марних спокус буття / я завжди тверезий, мов чисте скельце, / веду на природі активний спосіб життя. / Ти ж казала — це добре для серця» (Вишебаба, 2022, с. 51). І важко прокласти межу, за якою його іронія стає сарказмом, адже про своє буття розповідає воїн «на нулі». Характеризуючи фронтове побратимство («Підрозділ — неначе чернечий скит: / сувора аскеза, весь день — за планом»), Вишебаба формулює і основний принцип його сили: «тут всі за одного й за всіх — один» (Вишебаба, 2022, с. 51). Із-поміж лірики фронту, яка про «тут» і «за-раз», виокремлюється вірш із «чайною» назвою «**Ерл Грей**». Повернення до мирного життя і проблема соціалізації визначились як одна з традиційних тем ще в літературі «втраченого покоління». Її зачіпає і Вишебаба. Його ліричний герой розмірковує, як почуватиметься після закінчення війни, коли «подолаємо всі смуги та смутки перешикод, горби голгоф...» (Вишебаба, 2022, с. 79). Усе, що викликати неспокой, мріє він, — «це брак у шафі чаю з бергамотом». Та зараз оповідає, що в тому новому світі, «який створили ми, але в якому жити непридатні», тужитиме за часом, коли між боями на багатті готували ерл грей.

На відміну від «віршів фронту», які залишають враження смертельної втоми від цієї пекельної «роботи», у віршах про укриття — смертельна небезпека. Так, у поезії «**Лічилка для янголів**» руйнується архетип «дому — захисту», «дому — безпеки». Цей вірш чи не найбільш емоційно важкий у книзі. Дослідникам у майбутньому варто зробити компаративний аналіз «Діточої пригоди» Василя Стефаника і «Лічилки для янголів» Вишебаби. Типологічна спорідненість цих творів — на тематичному рівні і у специфічній «дитячій» нарації. До того ж у Вишебаби оповідь від першої особи доповнюється рецепцією такого жанру дитячого фольклору, як лічилка. Контраст змісту (смерть під час обстрілів) і форми (характерної для лі-

чилки ритміки, наївної розповіді про іграшки) створює вражаючий ефект. Дитячий голос озвучує лічилку у грі зі смертю: «Раз, два, три — вогонь згори, / Три, чотири — ми у тирі, / П'ять, шість, сім — ховатись всім...», де з кожною цифрою наростає напруження. Смерть матері оприявлюється в образі-деталі залишеного взуття («в коридорі чобіт мамин перекинувся на бік»). Завершення лічилки — це страшне усвідомлення, що тепер дитина — янгол, який вирушає до Всевишнього: «Хто не заховався — десять! — / Боже, я не винувата. / Я іду тебе шукати» (Вишебаба, 2022, с. 43).

Щодо теми чужини, то до неї Вишебаба звертався і в ліриці вибору. Так, у «**Сторіччі біженців**» — відбиток особистого досвіду автора, коли той був посланцем із питань толерантності в проєкті розвитку ООН в Україні, і профетичні мотиви. ХХІ століття він називає «сторіччям біженців, вигнанців і мігрантів» (с. 61), розробляє мотив нової Вавилонської вежі, а щодо ООН і НАТО виголошує, що вони «дочекаються розпаду». Проте у вірші «**Доньці**» на традиційну антиномію «рідний край — чужина» накладається ще одна «війна — мир», перекодовуючи «чужину» в «прихисток», тобто тимчасово «свій». Характерно, що в запитанні, із яким ліричний герой звертається до доньки «чи ти чуєш коників і цикад, / і чи повзають равлики по в'юну», звучить його туга за тишею, адже тільки тоді їх можна почути. Як і в запитанні «Чи цвітуть там вишня та абрикос?», де цвіт дерев не знищений обстрілами. Так людина на війні спрагло запитує про мир, уявляючи його таким собі райським садом. Важливо, що батько просить доньку емоційно дистанціюватись від війни, але не від почуття вдячності тим, хто її прихистив: «запроси в Україну до нас гостей, / всіх, кого зустрінеш на чужині, / ми покажемо кожному по війні, / як ми вдячні за спокій своїх дітей» (Вишебаба, 2022, с. 15). Ця ж думка звучить і в «**Колісковій**»: «Тільки там, куди везу, там, де всесвіт збожеволів, не прости чужого болю» (Вишебаба, 2022, с. 63). Отже, вимога чину до маленької людини — залишитись людиною.

Аналізуючи інтимний світ ліричного героя книги «Тільки не пиши мені про війну», можна згадати відомий вислів Е.М. Ремарка про те, що «у темні часи добре видно світлих людей». Його почуття до адресатів — доньки, коханої, матері — це те світло, яке осяює його вразливу душу, трепетне ставлення до найдорожчих і не тільки. Тож загалом необхідно наголосити, що інтимна лірика є потужною частиною поетичної книги Вишебаби («Доньці», «Плюс», «Вирок ночі», «Картини», «Спрага», «Татування»,

«Титри», «Потоп»). Щоправда, ідентифікувати їх інтимною лірикою можна умовно, бо війна залишається в них і тлом, і «персонажем», оприявлюючись у мотивах розлуки і втрати.

Уже назва книги «Тільки не пиши мені про війну» — а це рядок із вірша «Доньці» — орієнтує на читача номер один. Це для доньки автор веде літопис своїх почуттів, побаченого і почутого від того моменту, коли вона народилась. Адже саме тоді, у 2013 році, почався в житті Вишебаби «період великих змін (Любо Дереш, с. 6), змін в особистому, суспільному і творчому житті. Про особливу любов батька до доньки поет афористично говорить у вірші «**Народження**», формулюючи символічний закон: «Між душами, моя любове, не розрізають пуповин» (Вишебаба, 2022, с. 100–101).

Тема кохання в книзі Вишебаби розгортається в діалектиці. Якщо в ліриці вибору кохання — це стихія, яка затоплює («**Потоп**») чи викликає стійку залежність від почуттів: «Любов — це наркотик. / І є загроза: вона викликає тяжке звикання» (Вишебаба, 2022, с. 89). У вірші «**Плюс**», окрім ще одного маркера війни — небагатослівності («Як ти? — не буду тебе питати, / Довгі подробиці — атрибут мирних часів, нині інший статус»), інтимний зміст пов'язаний із багатозначністю топосу «плюс» — і як знаку позитиву, надії, і як позначення свого існування, і як союзу двох: «дві наші долі малюю на попелі: / лінія, лінія — плюс» (Вишебаба, 2022, с. 17). Продовженням цієї теми є «**Вирок ночі**». Цей час доби має бути часом любові, стверджує ліричний герой. Це для нього треба «загасити зірки та сховати подалі місяць». Але не зараз. Алюзією війни є метафора інтертекстуального походження «Уночі невідомо за ким калатають дзвони» (Вишебаба, 2022, с. 23). У ній відлунює рядок з поезії Дж. Донна «Не питай, по кому подзвін, він дзвонить і по тобі». Щоправда, у читача частіше виникає аналогія з антивоєнним романом Е. Гемінгвея «По кому подзвін», назва й епіграф якого є покликанням на поезію цього англійського поета-метафізика XVII ст. Тож у Вишебаби «ніч» — це частина хронотопу війни, коли «слова про любов застрягають клубком у горлі» (Вишебаба, 2022, с. 23), а відтак «вирок ночі» — закінчення війни. Спільним для творів «**Картини**» і «**Спрага**» є мотив зцілювальної сили кохання, «щоби змити із себе війну» (Вишебаба, 2022, с. 31). Містерія кохання, яке приймають і янголи, і диявол, що «перейшов би на наш бік, / якби тоді поглянув нам у душі» (Вишебаба, 2022, с. 25), відтворена у вірші «**Картини**». Дуже цікавим є топос картин, що падають зі стін, коли кохаються. В еротичному наративі вірша вони набувають сим-

волічного значення незмінного, «вічного», як і саме кохання, над яким не владна війна. Проте ліричний герой так само відверто ділиться з читачем і своїми сумнівами і стражданнями. Так, у вірші «*Татуювання*» інтимні мотиви переплітаються з філософськими, коли йдеться про часи, як «*світло народжує стільки тіней, / що інколи легше схватись у сутінь*». Усвідомлення кохання як складного, іноді суперечливого почуття зроджує узагальнення: «*Ніхто ще не зранював так, як вона. / Ніхто ще не зцілював краще за неї*» (Вишебаба, 2022, с. 35). Аналогічне у вірші «*Титри*», де ліричний герой сам визначає його зміст: «*цей вірш — усього лиш заключні титри / любові, яка зникає у дверях безвісти*» (Вишебаба, 2022, с. 49).

Отже, у перебігу дослідження дійшли до висновків, що поетична книга Вишебаби «Тільки не пиши мені про війну» — це приклад комбатантської літератури, де тема «людина і війна», по-перше, пропущена крізь призму автобіографічного; по-друге, примножується проблематикою національного й особистісно-

го самовизначення, «філософією національного чину»; по-третє, корелює з інтелектуальним і культурним досвідом автора, тобто отримує і «книжні» маркери. У результаті в книзі оприявлений новий тип героїчного як художнього модусу та поведінкового принципу ліричного героя і як авторської позиції. Текст книги «Тільки не пиши мені про війну» засвідчує: про війну проникливо говорить нова поезія, у якій особистісно-ліричне поєднується з епічним розмахом і пафосом трагедії. Як слушно зазначив Т. Пастух: «Так чи інак, але поети долучаються до колективного опору ворогу. Війна триває і поезія триває також...» (Пастух, 2022). Як перспектива дослідження — інтермедіальний аспект книги Павла Вишебаби. Відомо, що Ю. Шаповал став ілюстратором цієї поетичної збірки. Імовірно, що саме лаконічність, символізм і психологізм творчості обох — поета і художника — і визначили їхню співпрацю, «відчування» чи то живописне проживання Шаповалом лірики поета-воїна Вишебаби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вишебаба П. Тільки не пиши мені про війну. Київ: Видавництво однієї книги, 2022. 112 с.
2. Дереш Любо. Пробудження покоління. Вишебаба П. Тільки не пиши мені про війну. Київ: Видавництво однієї книги, 2022. С. 5–10.
3. Пастух Т. Поезія в час війни. *Zbruc.eu*, 27.05.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/112014>; Поезія в час війни (II). 27.07.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/112646>; Поезія в час війни (III), 10.10.2022. URL: <https://zbruc.eu/node/113426>
4. Постколоніалізм. Генерації. Культура / за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. Київ: Лаурус, 2014. 336 с.
5. Рябченко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 62–73.

REFERENCES

1. Deresh, Liubko (2022). Probudzhennia pokolinnia. In P. Vyshebababa. *Tilky ne pyshy meni pro viinu* (pp. 5–10). Kyiv: Vydavnytstvo Odniei Knyhy [in Ukrainian].
2. Pastukh, T. (2022, May 05 — October 10). Poeziia v chas viiny [in Ukrainian]. *Zbruc.eu* <https://zbruc.eu/node/112014> <https://zbruc.eu/node/112646> <https://zbruc.eu/node/113426>
3. Hundorova, T., & Matusiak, A. (Eds). (2014). Postkolonializm. Heneratsii. Kultura. Kyiv: Laurus [in Ukrainian].
4. Riabchenko, M. (2019). Kombatantska proza v suchasni ukrainiskii literaturi: zhanrovi ta khudozhni osoblyvosti. *Slovo i chas*, 6, 62–73 [in Ukrainian].
5. Vyshebababa, P. (2022). Tilky ne pyshy meni pro viinu. Kyiv: Vydavnytstvo odniei knyhy [in Ukrainian].

Oksana Halchuk,

Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine)

ORCID iD 0000-0002-3676-7356

e-mail: o.halchuk@kubg.edu.ua

**THE LEADING MOTIFS AND IMAGES
OF THE POETRY BOOK BY PAVLO VYSHEBABA
“JUST DON’T WRITE TO ME ABOUT THE WAR”**

The article aims to analyse the leading motifs and artistic features of the poetic language of Pavlo Vyshebaba's debut book "Just don't Write to Me about the War". The relevance of this study is determined by the need to understand combatant literature as a component of contemporary Ukrainian war literature; the need to determine the specifics of the correlation between the artistic picture of the world of the book and the question of identity. The subject of the analysis is the peculiarities of Vyshebaba's poetic representation of the theme "man and war". For this purpose, such scientific methods as hermeneutic, intertextual, and archetypal ones are used. It is observed that the author's interpretation of the theme of "man and war" is revealed in a complex of motifs of social, philosophical, and intimate lyrics. The issues of personal, generational, and national identity are identified as the leitmotif of Vyshebaba's poetry book. The artistic images of the world which are revealed in the topos of the war structured by "front, shelter", and "foreign land" are outlined. In the course of the study, the author proposes a typology of the book's works into the lyrics of choice, created before the full-scale war, and the lyrics of duty, written after its outbreak. The main problematic of the former is related to the question of the national and creative identity of the lyrical hero. The choice made by the lyrical hero determines his fate in the time-space of the war, outlined in the lyrics of the rank. It manifests itself in historically specific, literary, cultural, and autobiographical coordinates. When modelling the image of war, the poet does not resort to detailed battle scenes and military vocabulary. Instead, he prefers to reflect on the meaning of existence, activates the motif of memory, and plunges into the psychological portrait of the hero. It has been determined that, as in the lyrics of choice, the peculiarity of the disclosure of the theme man and war is due to the combatant's experience and the author's artistic dialogism. His idiostyle is characterised by biblical reminiscences and allusions, references to Dante, J. Donne, Voltaire, etc.; intertextual connections at the level of titles ("City with Chimeras", "The Divine Comedy", etc.), poetic stylizations (prayer, carol, counting, lullaby, and hokku). In fact, the question of the sources of intertextuality and the peculiarities of the author's interpretation is a prospect for further study of Vyshebaba's lyrics.

Key words: Pavlo Vyshebaba, war literature, combatant lyrics, topos of war, generational identity, intertextuality.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2023.

Прийнято до друку 02.09.2023.